

Idősebb Dadai János

E tudományosan képzett, nagytekintélyű lelkipásztorról bárha a késői leszármazottak közül különösen ifjabb Daday Istvánnak meglehetősen sok adatot sikerült összegyűjtenie,¹⁾ eredete azonban mégis homályban maradt. Születése helyét keresve, minthogy a ligha vehető figyelembe a somogy megyei lgal kisközség Dadapuszta nevezetű határrésze, éppen ezért sokkal inkább gondolhatunk a szabolcs megyei Tiszadada nagyközségre, amelynek Kálvinházatánya, Kollégiumtanya határrészei is már amugyis Debrecenre utalnak, mint ahol idősebb Dadai János is járt iskolába. Ezen kívül ugy látszik, hogy ez a falu nem egy tanult férfit adott közéletünknek. Ilyen lehetett az a Petrus M. Dadainus is, akinek tulajdonát képezett egyik könyvét annak idején a kolozsvári református kollégium nagykönyvtárában találtam meg,²⁾ másik könyvében, vagyis Beza Theodor: Qvestionvm Et Responcionvm Christianarvm Libellvs 1584. évi baze-li kiadásu s a debreceni református nagykönyvtárban őrzött példányában neve "Esto propitius mihi peccatori Do[m]ilne. Petrus. Magyar Dadainus"-ként van bejegyezve. Az utána következő könyvtulajdonos "Greg. B. Debrecz." volt 1656-ból.³⁾ Tehát Dadai Magyar Péter személye 1584. és 1656 között helyezhető el s minden esetre papi ember lehetett; erre vall az utóbbi könyvbejegyzésben foglalt jelmondata is.

- 1) A deési Daday családra vonatkozó adatokat id. Daday István deési tanár kezdette gyűjtögetni s azt nyomtatásban, de kézirat gyanánt meg is jelentette. E munkánál azonban sokkal gazdagabb gyűjteményt tartalmaz ifj. Daday István lelkipásztornak "A két régi pap Daday" című s már 1924-ben befejezett kézirat os műve. Az ebben foglaltak föltétlen pontosságát és megbízhatóságát ismerve, adattáramba - a szerző szives engedelmével - hivatkozásait azért mertem minden ellenőrzés nélkül beiktatni. Itt azt is meg kell említenem, hogy eléggé csekély azoknak a forrásoknak a száma, amelyeknek felkutatása ne az ő érdeme lenne, éppen ezért e cikk tulajdonképpeni szerzőjéül őt kellene megneveznem.
- 2) Könyvtári jelzése: K. 14. volt.
- 3) Könyvtári jelzése: C. 1759. volt.

Dadai Jánosnak volt-e valamelyes köze Dadai Magyar Péterhez? Nem tudható, de nem is lényeges, bizonyos azonban, hogy Dadai János a megnevezett községben 1608, vagy 1609. esztendőben született, minthogy a leydai egyetemre 1637 október 23-án történt beiratkozásakor életkorát 29 évesnek diktálta be.⁴⁾

Valószínű, hogy iskolába előbb Szatmáron járt, minthogy Debrecenben csak 21-22 éves korában 1630 január 28-án írta alá az iskolai törvényeket.⁵⁾ Majd innen három - négy esztendei tanulás után kibocsúzva, - ifj. Dadai István nagyon hihető feltevése szerint - Désre, vagy ennek az egyházmegyének valamelyik nagyobb községébe vitetett rektornak. E meglátását az a körülmény igazolhatja, hogy Franekerában tartott egyetemi vitatkozását az erdélyi püspökön és Tiszabecsi Tamás kolozsvári lelkipásztoron kívül csakis belsőszolnok-megyei papoknak és egy dési polgárnak ajánlotta.⁶⁾

Innen azután külső országokbeli továbbtanulás céljából kibujdosva, először is Franekerában jelentkezett, ahol 1636 szeptember 12-én iratkozott be az akadémia teológiai karára,⁷⁾ Itt 1637 júniusában Maccovius János professzor vezetése alatt "De S.S. Trinitate" tárgykörből vitatkozást tartott.⁸⁾ Majd még az ősz folyamán átment Leydába s ott október 23-án iratkozott be az akadémiára.⁹⁾

Dadai hazatérésének idejét nem tudjuk, de azt sejtjük, hogy három esztendőt töltött külső országokban s ezért talán az 1639 év végére már itthon is volt.

Dézi P. István a küküllővári egyházközség kiváló papja és az egyházmegye esperese - a küküllővári templomban levő sirköve szerint - 1639-ben elhunyt.¹⁰⁾ Lehetséges, hogy Galeji Katona István éppen ezért már küldötte is az izenetet Dadainak, hogy térjen haza, mivel e kedve szerinti ifjuval szándékozott betölteni a megürült tekintélyes állást. És csakugyan, Dadait már nemsokára mind a

4) Archiv. N.F. XVI. 209.

5) Thury Etele: Iskolatörténeti Adattár. I. 111.

6) RMK. III. 1521.

7) TT. 1886: 604.

8) RMK. III. 1521.

9) Archiv N.F. XVI. 209.

10) Szádeczky Lajos: A küküllővári sirleletek és régiségek. Erd. Muz. 1897: 308-09.

küküllővári lelkipásztori, mind pedig az esperesi tisztségben találjuk. Emellett bizonyít az a körülmény is, hogy már 1640-ben egy "protocolum"-ot kezdett, amely - Illyés Géza szerint - az egyházmegye első hiteles forrásgyűjteménye.¹¹⁾ Számba vette és 1642. április 10-től összeírta ebben a küküllői egyházmegye egyházközségeinek javait, jövedelmeit és kegyeszereit. Vezetése alá ekkor 32 anya- és 11 leányegyházközség tartozott,¹²⁾ amelyeknek igazgatása nem kicsiny feladatot rótt reája.

Az általa kezdett jegyzőkönyvbe feljegyezte az esperesi elődeinek idejében hozott zsinati határozatokat is. Az ő igazgatása alatt hozott végzésekből és intézkedésekből élesen körvonalazható egyéniségét és jellemét lehetséges volt összeállítani. E forrásokat lelkiismeretesen áttanulmányozott Illyés Géza szavait nem tartom fölöslegesnek szószerint idéznem: "Dadai János személyisége nemes, tekintélye nagy. Kormányzása erélyes, szigorú. Ítéletei rövidék, velősek, biztosak, intézkedései határozottak. Egy mestert, mert súlyosan megrágalmazott ártatlanul egy papot, eltávolított az egyházmegyéből, de előbb 12-öt veretett reá utravalóul."¹³⁾ Nem csoda tehát, hogy ilyen természettel és ilyen hajthatatlan magatartással a püspökség egyházigazgatásnak volt a hive és Geleji Kátona István melletti legszilárdabb támasza. Nagy tekintélyét bizonyítja, hogy az 1646 június 10-én tartott szatmárnémeti nemzeti zsinat résztvevői között neve - a Szilágyi Benjámín István Acta synodi nationalis Hungaricae című munkája nyomán író Ember Pál szerint - az erdélyi küldöttek között közvetlenül Geleji püspök után soroltatott fel.¹⁴⁾ De a zsinaton sem ült tétlenül, jóllehet nem tiltakozott az independentizmustól mentes presbiteriumok felállítására ellen.

Egyházközségeiről s hiveiről való gondoskodására jellemző cselekedete volt, hogy a kolozsvári farkas-utcai templomnak 1647 június 30-án történt felavatása alkalmát felhasználva, az össze-

11) Illyés Géza: A küküllői református egyházmegye pappjai a reformáció korától az erdélyi református generális zsinat fennállásáig, 1871-ig. Egyh. Tört. 1944: 287-88.

12) ProtKözl. 1888: 330. - Egyh. Tört. 1944: 287.

13) Illyés Géza i. m.

14) Lampe, Fr. A.: Historia Ecclesiae Reformatae in Hungaria et Transylvania. Utrecht, 1728. 419.

gyűlt nagyszámu közönség között 4 frt 24 pénzt gyűjtött a medvési kicsiny ekklezsia számára,¹⁵⁾ nemkülönben 1659-ben Küküllőváron tartott zsinaton azt a határozatot mondotta ki, hogy a megelőző 1657. és 58. években tatárfogságba esett, vagy eltűnt áldozatokra a hátramaradott házastársnak három esztendeig kell várnia a fogságba jutás, vagy eltűnés napjától számítva, s csak azután lehet kérni a holtta nyilvánítást, illetőleg az új házasságkötés engedélyezését.¹⁶⁾

Az egész egyházkerületben is nem egyszer töltött be jelentőségteljes munkakört, illetőleg bizatott reá komolyan megfontolandó feladat megoldása. Így mint generális vizitátor 1652 november 24-én megerősíté a kolozsvári református egyházközség kurátorainak egyenetlenkedése miatt létrehozott megegyezést /Discordia inter Curatores Ecclesiae Orthodoxae Claudiopolitanae Complantio/¹⁷⁾. Itt ugyanis az episcopalis és a presbiterianus felfogásuk egymás közötti harcának megegyeztetésére kiküldött biztosként jelentkezik. Ez, a valószínűleg éppen általa létrehozott, "Complanatio" eredménye lett azután, hogy Csulai püspök és II. Rákóczi György fejedelem, mint legfőbb patrónus, "Kemény János és más uri belső egyházi rendből álló kommisáriusok által" - mintegy közéletet választva - létre hozta a 14 polgárból, valamint a papokból és professzorokból alkotott konzisztóriumot, amelynek létszámát azután Apaffi fejedelem még 10 világi személlyel növelte.¹⁸⁾ Dadai tehát nagy jelentőségű tevékenységével megszüntette azt az áldatlan viszályt, amely néhány évvel korábban Gidófalvi János, Csaholczi P. János, Tótfalusi István, Enyedi P. Bálint presbiterianus meggyőződésű papoknak és kolozsvári Igaz Kálmán iskolamesternek eltávolítására vezetett, ezzel szemben most már lehetővé vált Apáczai Csere Jánosnak majdani gátlás-nélküli befogadása és működésbeli zavartalansága.

15) Illyés Géza: A küküllői egyházmegye egyházainak javai és jövedelmei az 1676-1714. években. Ref.Szemle. 1927: 50.szám.

16) Egyh.Tört. 1944: 287.

17) A kolozsvári ref. egyházközség levéltárában őrzött eredeti okirat, amelynek közbülső íve hiányzik./E Complanatiót az érdekelt kurátorok és Dadai János irták alá és jórészen címeres pecsétnyomóval pecsételték le.

18) ErdProtKözl. 1874: 52. és ErdProtLap. 1906: 292, 307.

A püspökös egyházkormányzatban elismert nagy tekintélyét mutatja az is, hogy Basirius Izsák fehérvári professzorral szíves viszonyban lévén, vele leveleket is váltott. Bod Péter Basiriusnak két ilyen levelét is közli. Az egyikben, amelyet 1655 szeptember 4-én Gyulafehérváron keltezett, a presbiterekről való nézeteit fejtegeti, a másikat azonban már az ország teljes leromlása idején, 1661 március 24-én Huszton írta. Ebben panaszskodik, fizetésének elmaradásáért, valamint a lengyelországi hadakozás szomorú következményeiért s egyuttal sajnálkozását fejezi ki Csulai püspök elhunytá miatt, ellenben reméli, hogy most azután Dadai lesz az új püspök.¹⁹⁾

A lengyelországi kaland után az országra szakadt szörnyűséges romlások közben Fehérvár lakóházaival együtt minden közintézménye pótolhatatlan károkat szenvedvén - Bod Péter szerint - maga Csulai püspök is helyből helybe bujdosott, keresvén a megmaradásra bátoroságos menedék helyet.²⁰⁾ Mindezekért föltétlenül szükségessé vált, hogy számba vétessék mindaz, ami a nagy pusztulásból megmaradt. Így Dadai is, mint a fehérvári kollégium javainak egyik perceptorá, Csulai püspök számadásait 1659 július 20-án társaival egyutt átvizsgálta.²¹⁾

Bethlen János, mint országos kancellár, az Approbata Constitutioba befoglaltatta azt a rendeletet, hogy "azon collegiumnak mind külső és belső állapotjára, mind az ecclesiái statusból, mind pedig a külső rendekből bizonyos főinspectorok állitassanak, kik az orthodoxus fejedelmek után vigyázzanak a collegiumnak derekasb állapotjára, kiváltképpen arra, micsoda renddel és haszonnal progrediálnak a tanításban és a fogvatkozásokat animadvertálják egyenlő tetszésekből, köztük történhető nagy akadályokat jó igazításba is vegyenek; és tudják azt is, micsoda bonumi legyenek a collegiumnak, hol és kik által conserváltatnak és erogáltatnak, hogy valami módon azok vagy ne dissipáltassanak vagy in profanum usum ne convertáltassanak."²²⁾

Az 1658. évi tatárpusztítás után Kolozsvárra menekült fehér-

19) Bod Péter: Hist. Hung. Eccl. II. 291, 451.

20) Bod Péter: Smirnai Szent Polikárpus. 94.

21) E számadásnak csak 1664. évi kivonata maradt meg. /Közölve: Erd.Prot.Közl. 1886: 413./

22) Approbata Constitutio. I.rész. X. cikk III. szakasz.

vári kollégiumnak Apaffi fejedelemtől Enyedre történt telepítése után szükségessé is vált, hogy az Approbata által megkivánt tesztületet is megszervezzék s ezért 1662-ben annak főgondnokaivá az egyháziak részéről Veresmarti Gáspár püspök és Dadai János esperes, a világiak részéről Bethlen János kancellár, Bánffi Zsigmond, algondnokká pedig Lipcsei György és Fábíán István tétettek.²³⁾

1662 október és november hónapokban megalkották az enyedi kollégium törvényeit, - minthogy ez az intézet az 1658. évi pusztulásban sok mindent /könyvtárat, nyomdát, stb./ vesztett, életlehetősége is szűkebb körre szorult - ezért tartalmuk sokban eltér a több követelménnyel fellépő Alstedius-féle szabályzatoktól.²⁴⁾ E törvények megszövegezőjét Váró Ferenc bár Vásárhelyi Péter teológiai professzorban véli feltalálni, mégis alig hihető, hogy a fáradságtalanul szervező és alkotó Dadai János részvételét is ne keressük bennük, annál is inkább, mivel - az egykori jegyzőkönyv szerint - létrejövetelük Apaffi rendeletéből a gondnokok közreműködésével történt.

Dadai János élete 1663-ban az Apaffi moldovai és tatár segélyhadainak féktelenkedései miatt - Vásárhelyi Péternek az enyedi kollégium érdekében 1663 augusztus 18-án írott levele szerint - nagy veszedelembé forgott.²⁵⁾

Pápai Páriz Ferenc "Illustris Collegii Bethleniani Albano-Enyediensis Origo et Progressus" című kéziratban maradt munkájában közli váradi Csengeri Istvánnak, Barcsai Ákos fejedelem udvari papjának nemkülönben dési, kolozsvári, fogarasi, végezetül pedig enyedi lelkipásztornak, esperesnek és teológiai professzornak hihetőleg az 1667. esztendőben Dadai Jánoshoz intézett terjedelmes levelét, amelyben az istentisztelet egész rendjét a gyülekezetben prédikáló lelkipásztor által való kézbentartásra és irányításra kívánja átruházni, bizonyítván, hogy a templomozás annak megkezdésétől egészen a befejezésig egységesen felépített istentiszteletet alkotván, mind az énekek megszabásának, mind az imának, a prédikációnak, s az elbocsátásnak, valamint a kisdedeknek a nyil-

23) Benkő József: Transsilvania. Vindobona, 1778. I. 268. és Váró Ferenc: Bethlen Gábor kollégiuma. I. Nagyenyed, 1903. 77.

24) I.h. 117-128.

25) Bod Péter: Hist.Hung.Eccl. II. 455.

vános gyülekezet előtt való keresztelésének egyöntetűségéért a prédikátornak egymagának kell a felelősséget vállalnia.²⁶⁾

E levél megírásában a haladóbb szellemet képviselő, cartesianus Csengerit az a szándék vezette, hogy a püspökös egyházkezelésből következőleg a régi szokásokhoz ragaszkodó, elismerten nagy tekintélyű Dadait az egyházi szolgálat céltudatos beállítottságának fontosságáról meggyőzze. Minthogy az öreg esperes életéből már nem sok volt hátra, ezért nem tudható, hogy miképpen fogadta Csengeri tervezetét, tekintettel azonban arra a körülményre, hogy Csengeri is már 1671-ben hirtelen elhunyt, a szertartások menete továbbra is csak a régi maradt.

Dadai János 1668 februárjában elhunyt,²⁷⁾ nem egészen egy hónappal előzve meg püspökét: Veresmarti Gáspár kolozsvári papot.²⁸⁾ Utódává az esperességben Vajdaszentiványi János vámosgálfalvi papot választották meg 1668 március 7-én. Dadai elhunytáról Bornemiszsa Anna fejedelemasszony is megemlékezik 1668 március 11-én Fogarasból Teleki Mihályhoz intézett levelében.²⁹⁾

Családjára vonatkozólag annyit tudunk, hogy ifj. Daday István egy 1659-julius 13-án Enyeden kelt adás-vételi szerződést talált, amely szerint az öreg János Szilágyi Zsófia nevű feleségével Nagyenyeden közösen birt pusztaházahelyét egy ugyanottani házastelekkal és szőlővel elcserélte. Feleségén kívül ismerjük a családot továbbvivő János nevű egyetlen fiát is, aki 1669 május 4-én Kovásznai Péter püspökhöz intézett levelében azt írja, hogy "En Tiszteletes Ur[am] a' mint hogy mind Istenes szüleimtől arra az üdvesseges vegre edukáltatam mind penigh magam[nak] veszem mindenekbe[n] s mindenütt ez volt hogy az en Istenem[ne]k szolgáljak."³⁰⁾ A groningai egyetemre 19 esztendőskorában 1665 január 23-án beiratkozott ifju ugyanazon év március 9-én már a franekerai akadémiára vétette fel magát. 1666-ban Utrechtben találjuk, ahol ugyanebben az évben disputációt is tartott,³¹⁾ sőt - ifjabb

26) Ifj.Daday István: Régi levél az istentisztelet rendjének megváltoztatásáról. Ref.Szemle. 1930: 358-59. és 376-79.

27) Ifj.Daday István idézi a küküllői egyh.megye protokolluma I. 2.-ből.

28) A kolozsvári szabó céh számadáskönyve az idegen halottokról. /Az ENM levéltárában használtam Kelemen Lajos főigazgató szívesége folytán./

29) Gergely Sámuel: Teleki Mihály levelezése. IV. 277.

30) O. Lt. Teleki lev. Missilis oszt. 741. köteg.

Dadai István kutatása szerint - Leydában is megfordult. Ugyancsak ő kutatta ki, hogy ősapja 1668 január 9-én Leeowardiában feleségül vette van Uilenborg Ulriknak, a frizek legfőbb törvényszéke ügyvédjének Kornélia nevű leányát, van Uilenborg Saskiának, Rembrant feleségének édes unokahugát. Ifjabb János már 1668 tavaszán hazafelé indult, lehetséges, hogy a messzi utra készülő fiatal házaspár az Amsterdamban lakó előregedett kiváló művészhez is ellátogatott bucsuvételre. Erdélybe érve azonban a szegény asszonyka egy éven belül már elhunyt. Az özvegy férj új házasságra határozván el magát, második felesége Botrágyi Kászoni Anna. Ifjabb Dadai János mint ujtordai pap halt meg az 1678. esztendőben. Sirköve - Gyöngyösi János ujtordai pap, költő feljegyzése szerint - 1776 táján még megvolt az ottani temetőben.³²⁾

---

31) Miklós Ödön: A groningai egyetemen tanult magyarok névsora. Dunántúli Protestáns Lap. 1917: 202. - Hellebrant Árpád: A franekerai egyetemen tanult magyarok. Tört. Tár. 1886: 795. - Segesvári Lajos: Magyar ref. ifjak az utrechti egyetemen. Debrecen, 1935. - RMK. III. 2364.

32) Szabó Károly: Közlemények Erdélyi tudósok múlt századi levelezéséből. ProtKözl. 1873: 37.